

Natur

Skov-gøgelije er knyttet til løvskove og krat

Skoven ved Louisenlund kaldes også for "Troldeskoven" på grund af træernes mange sjove og krogede former.

Endelaves natur er bemærkelsesværdig, og rummer en mangfoldighed af forskellige naturtyper, der alle er beskyttet af både dansk og international lovgivning. De centrale dele af øen er agerjord, mens hen ved en tredjedel består af uopdyrket og forholdsvis uforstyrret natur. Foruden det 300 tdr. land store fredede naturområde ved Øvre, er der et andet stort sammenhængende naturområde ved Lynger Hage i syd med lyng og blandet bevoksning af fyr, eg, birk og rønnebær.

Omkring godset Louisenlund findes øens største løvskov, hvori der endnu er bevaret rester af den århundrede gamle herregårdsskov. Her er en mangfoldighed af gamle danske træer. Vedbend og kaprifolier slynger sig som lianer op ad stammerne og mellem træerne, og giver flere steder skoven et helt urskovsagtigt præg.

Vandre- og cykelture

Med de korte afstande og de mange små hyggelige veje er Endelave ideel til lange og gode spadsereture såvel som cykelture (cykler kan lejes flere steder på øen). Alle øens naturområder kan således nås af gående via veje, stier eller langs stranden. Et turforslag med start i Endelave By følger Endelave Strandvej langs kysten, gennem strandengene ved Flasken, hvor kystfugle raser i stort tal. Det levende hegn af buketorn langs vejen er tilholdssted for tusindvis af vilde kaniner, så muligheden for at møde dem er stor her. Længere nordpå kommer man til Øvre, det store fredede naturområde på 300 tdr. land. Området byder på en række spændende turmuligheder, hvad enten man foretrækker en tur

langs vandet, i klart vejr med udsigt til Samsø og Jylland, eller ad grusveje og stier gennem det særprægede terræn med lyng, fyrrekrat og småsøer. Turen tilbage følger Kongevejen på midten af øen. En tur på i alt 13 km.

Et forslag til en vandretur går fra Endelave By til stranden ved Klinten, som på sine højeste steder er omkring 5 meter høj. Herfra er en meget smuk udsigt i klart vejr til både Æbelø, Fyn og Jylland. Følges kysten mod øst, forbi sommerhusområdet, kommer man til Lynger - det andet af Endelaves store naturarealer afvekslende med skov, hede og strandengsområder. En række stier og veje fører rundt i området. Retur igen langs stranden eller ad Lyngervej over midten af øen. En tur på ca. 11 km.

Foto: Søren Fougaard/ICFOTO

Det store naturområde ved Lynger med øens største løvskov byder på en afvekslende natur og mange spændende turmuligheder.

Rent vand

Rødalger

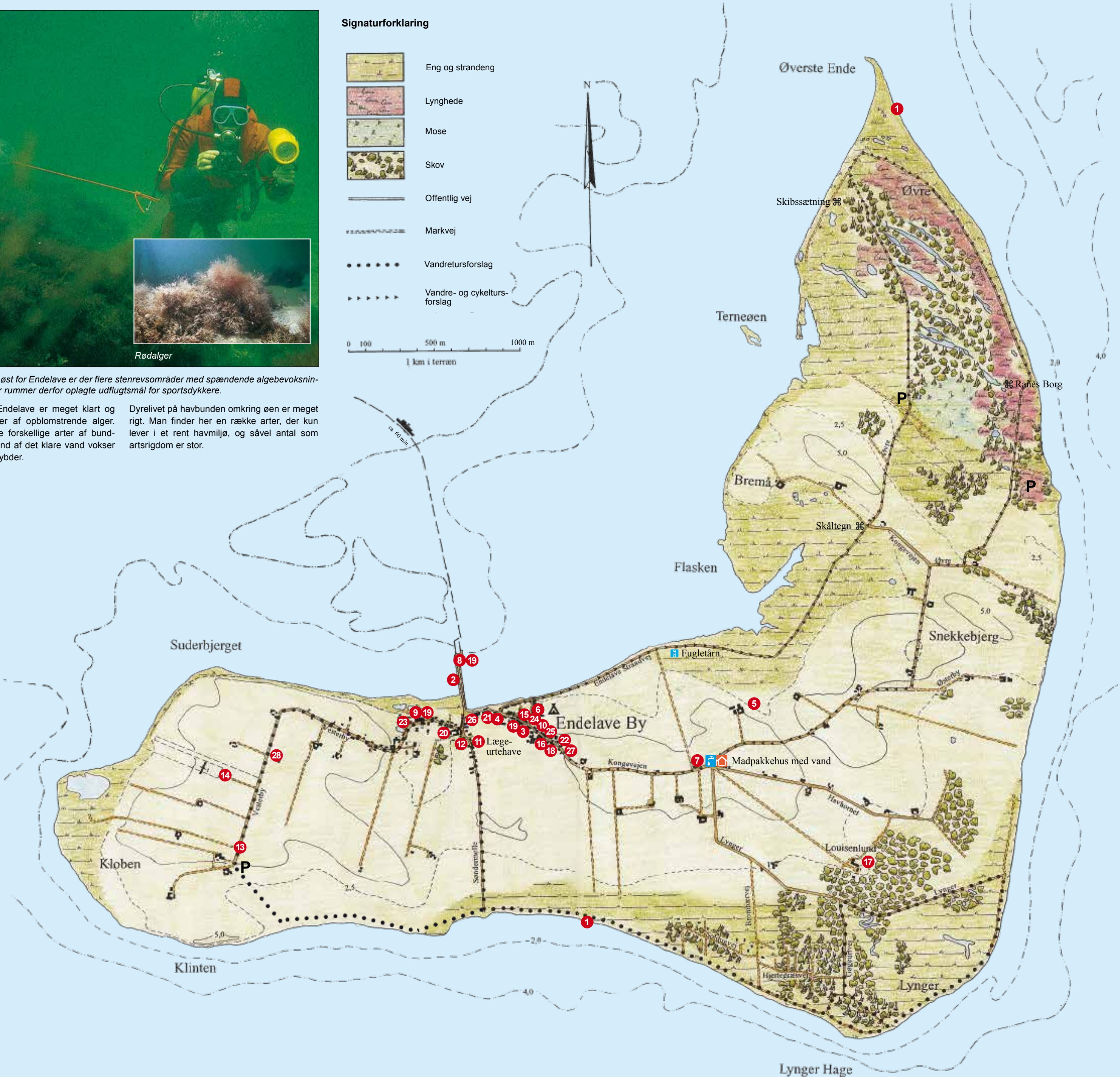
I farvandet syd og øst for Endelave er der flere stenrevsområder med spændende algebevoksninger. Farvandet her rummer derfor oplagte udfugtsmål for sportsdykkere.

Vandet omkring Endelave er meget klart og uden misfarvninger af opløstrende alger. Der findes mange forskellige arter af bundplanter, og på grund af det klare vand vokser de på selv store dybder.

Dyrelivet på havbunden omkring øen er meget rigt. Man finder her en række arter, der kun lever i et rent havmiljø, og såvel antal som artsrigdom er stor.

Signaturforklaring

- Eng og strandeng
 - Lynghede
 - Mose
 - Skov
 - Offentlig vej
 - Markvej
 - Vandretursforslag
 - Vandre- og cykeltursforslag
- 0 100 500 m 1000 m
1 km i terræn

Endelave By

Endelave By er en usædvanlig smuk og stor landsby, som har bevaret sit gamle landsbypræg. I byen, og især omkring gadekæret i den vestlige ende, ligger stadig mange af de gamle bindingsværksgårde og -huse, bl.a. den gl. skole fra 1828. Det er da også her omkring, at den første Endelave By lå. Kirken stammer

fra 1400-tallet, men er ombygget flere gange siden, - senest i 1931, hvor tårnet blev tilføjet.

I byen findes stadig en række butikker og servicefunktioner, der dækker øboernes daglige fornødenheder - købmand, posthus, skole, bibliotek og gæstgiveri.

Udsigt til badestrand og kirke.

Øvre – 300 tønder land fredet natur

Strand-Mandstro

Den øverste ende af Endelave - Øvre, er et stort fredet naturområde. Et varieret område med store åbne strandenge, lynghede, fyrrekrat, og skjult i bevoksningen, adskillige små skovsøer. Det er muligt at opleve områdets spændende plante- og dyreliv, enten ved en tur langs kysten eller ad hjulsporene gennem bevoksningen. Her er mulighed for at træffe vilde kaniner, se den lille bregne slangetunge, eller, en stille junaften, være heldig at opleve et kor af "syngende" strandtudser.

Helt ude på nordspidsen - "Øverste Ende" - kan opleves samme fænomen som ved Grenen i Skagen - pålandsbrænding i vindsiden og blankt vand i læ.

Landskab og geologi

Øens centrale del med det højeste punkt, Snekkberget på blot 7,8 m, er skabt under sidste istid. Uden på dette skelet af istidsdannelse har havet siden aflejret nyt land.

Øens 3 spidser, Lynger Hage, Kløben og Øvre er sådanne marine dannelser. Specielt er det tydeligt, at Øvre er opstået som en serie af krumodder, - med den ældste længst mod syd og den yngste nærmest kysten mod nord. Odderne er dannet fra Kattegatsiden i øst og er krummet mod nordvest. Strandvold efter strandvold af grus og rullesten er herved lagt uden om hinanden, så øen gradvist er vokset mod nord. En proces der stadig finder sted.

Havet æder sig ganske langsomt ind i øen på sydvestkysten, og har herved skabt den 5 m høje klint. Hvert år skrider store stykker af den stejle klint i havet og kystlinjen ændres således gradvist. At øen gennem tiderne har ændret form kan iøvrigt også ses ved, at der findes rester efter en gammel mose med store elle- og egetræer 200 m ude i vandet nord for Endelave By.

Klinter ved Endelaves sydvestkyst, som havet gradvist æder sig ind i.

Havet omkring Endelave er meget lavvandet, hvilket tydeligt ses ved de to ikke over svømmede sandbanker - Møllegunden og Svanegrunden. Ud for Øvre ligger endnu en lille ø kaldet Terneøen.

Sagn og historie

Tidligere tiders endelavitter har efterladt sig mange flinteredskaber og andre spor, der vidner om bosættelse på øen tilbage fra ældre stenalder, omkring 4000 år før Kristi fødsel. Et andet levn fra fortiden ses på engen ved Bremå. En stor sten med en indhugget skålgrube - et frugtbarhedstegn hugget af bronzealderfolket. Ved Lynger ligger de højryggede agre og viser tidligere tiders dyrknings spor. Samme sted ligger en anden stor sten - "Fandens sten" - med et hestesko lignende aftryk. Ifølge sagnet sat af Fanden engang han sprang fra Hjarnø til Samsø og satte af med sin hov på stenen.

Første gang øen nævnes i gamle skrifter er Valdemar Atterdags Jordebog i 1231, hvor øen

kaldes Øndælghæ. Om det er den lave ø eller Odins søn Ennelaugur, som har givet øen sit særprægede navn, må stå hen i det uvisse. Men sikkert er det, at stednavne som Kongevejen og Kongsbo fortæller om tiden, hvor hele øen tilhørte kongen.

Skiftende ejere og skiftende tider har sat sine spor på øen. Således faldt størstedelen af den gamle egeskov ved Louisenlund for øksen efter major von Schildknechts overtagelse af øen i slutningen af 1700-tallet. Egetømmeret herfra anvendtes til opbygningen af den danske krigsflåde.

Siden har bl.a. den berømte løvetæmmer Hjalmar Olsen ejet Louisenlund og haft løver på godset. Det fortælles, at 2 af hans løver forsvandt i skoven, og aldrig siden er blevet fundet.

Plante og dyreliv

Endelave er med det omkringliggende hav udpeget som internationalt beskyttelsesområde, på grund af dets fantastiske natur med uforstyrrede strandenge og lavvandede havområder, der er rige på fugleliv. Ofte raster store flokke af ænder i havområderne nord og nordvest for øen, og ved Flasken kan ses vadefugle i tusindvis. Specielt i ynglesæsonen skal der vises ekstra hensyn:

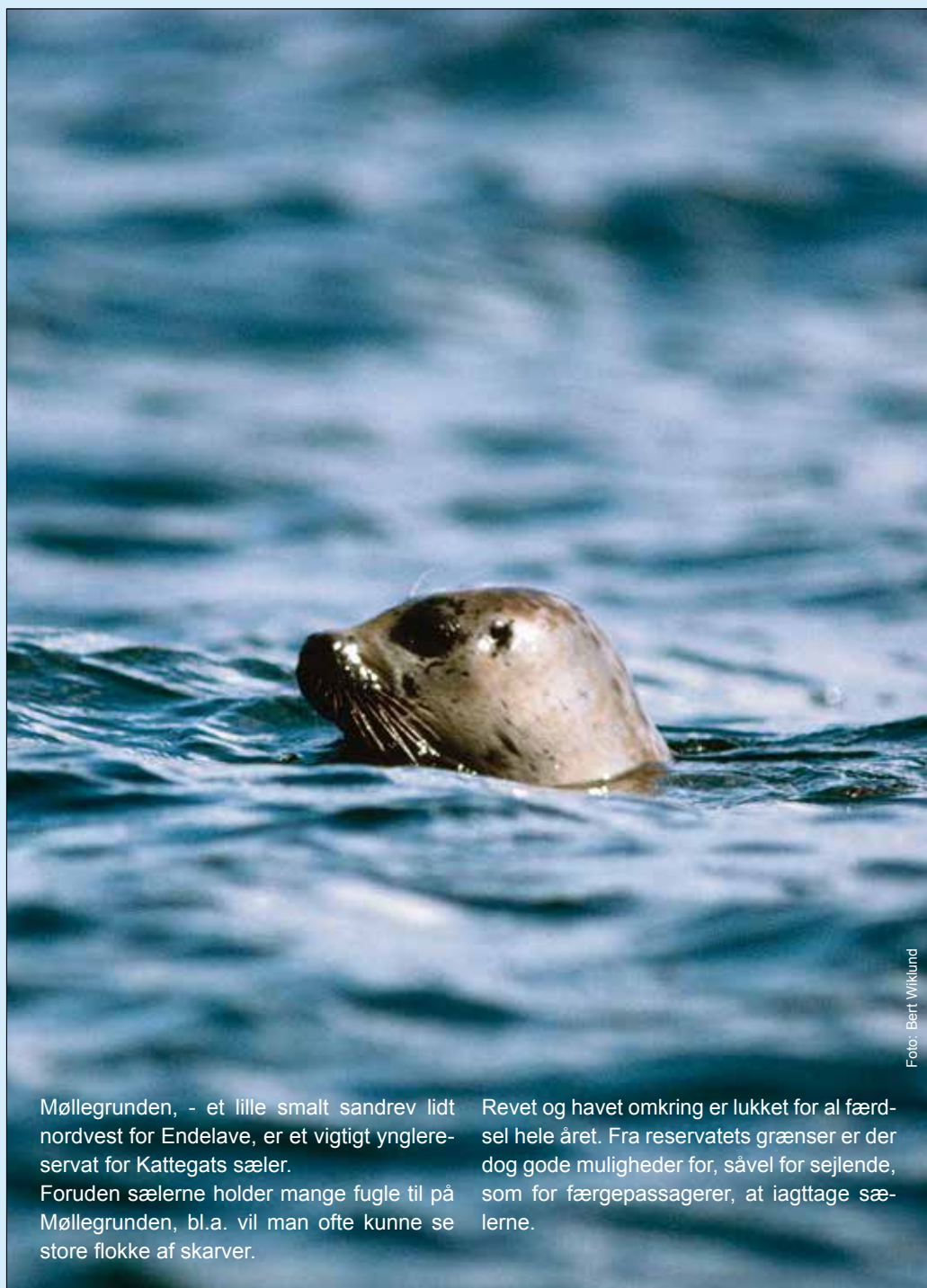
- gå kun på stierne eller langs stranden
- gå uden om fuglekolonier
- tag ikke ophold i nærheden af reder eller unger
- hold hunden i snor

Fleere steder på de kreaturgræssede strandenge ses rækker af små græsklædte tuer - den gule engmyres karakteristiske myretuer. Strandengene og skov- og hedearalerne ved Lynger og Øvre har en rig flora, heriblandt flere sjældne og fredede orkidéer. På Endelave findes en ganske særlig frø - springfrøen. Den er en elegant brun frø med en glat hud og en farve der ofte minder om et visst blad - en perfekt camouflage i løvskoven - dens foretrukne levested, men springfrøen kan også træffes i fugtige græsarealer og enge. I begyndelsen af april ligger ægklumperne og flyder på vandoverfladen, hvor de ligner fyldte fra en "boblekugle". En regnvejrsdag i slutningen af juni vandrer de små forvandlede springfrøer op på land, hvor de overvintrer til næste forår.

Blomstrende engelskgræs markerer en af strandvoldene på Øvre.

Møllegunden – sælreservat

Møllegunden, - et lille smalt sandrev lidt nordvest for Endelave, er et vigtigt yngleservat for Kattegats sæler. Foruden sælerne holder mange fugle til på Møllegunden, bl.a. vil man ofte kunne se store flokke af skarver.

Revet og havet omkring er lukket for al færdsel hele året. Fra reservatets grænser er der dog gode muligheder for, såvel for sejlene, som for færgepassagerer, at iagttage sælerne.

Praktiske oplysninger

- 1) **Badestrand**, god strand næsten overalt på øens sydlige og østlige kyster og på Øvre.
- 2) **Endelave havnecafé**, cykeludlejning, bage off på Havnen. Tlf. 2467 4212.
- 3) **Bibliotek**, Endelave Skole, Kongevejen 30. Åbent: Mandag kl. 15-16 og onsdag kl. 19-20.
- 4) **Cykeludlejning "Endelave rundt"**, Kongevejen 36. Tlf. 2423 6055.
- 5) **Dyrlægen**, Kongevejen 67, tlf. 2627 9088.
- 6) **Endelave Camping og Hytteferie**, Kongevejen 29. Udlejning af 4 hytter og 2 campingvogne, 67 enheder. Åbent maj-sept. Tlf. 2446 6465.

- 6) **Café M**, Kongevejen 29. Bepisning på bestilling. (Burgere, stegt flæsk, kanin, kaffe og lagkage). Tlf. 2446 6465.
- 7) **Endelave Fiske- & Røghus**, Café, Bed & breakfast. Kongevejen 65. Gårdbutik, morgenbrød kl. 8, ø-specialiteter fisk, ost og kød, frokost og kaffe. 10-16. Tlf. 2460 1781
- 8) **Endelave Havn**. Ny havn med helt nye faciliteter. Plads til 90 både. Havnefoged Jørgen Holm, tlf. 5158 9942.
- 9) **Endelave Kirke**, Vesterby 20. Åbent daglig kl. 8-16. Gudstjeneste normalt søndag kl. 11.
- 10) **Endelave Kro og Gæstgiveri**, Kongevejen 15. Åbent alle dage. Tlf. 7568 9021.
- 11) **Endelave Lægeurtehave**, Søndermølle 29. Besøgshave med historiske og lokale lægeplanter, butik og café. Rundvisning og guidede ture. Bestil på 2463 9833.

- 12) **Endelave Naturcenter**, Søndermølle 16. Udstilling med turforslag, guidede ture med biolog, traktorture m.v. Åbent i skoleferier og efter aftale. Tlf. 2484 9392.
- 13) **Endelavelejren**, Primitiv lejrlplads, Vesterby 49, Tlf. 5158 9942.
- 14) **Flyveplads**, Vesterby 78, 260° - 1,6 km fra Endelave By. Elevation 16 ft. Bane 11/29. 650x25m. Vindpose. Camping for flyvende gæster. Tekøkken og bruser med koldt vand. Tlf. 7568 9062.
- 15) **Kongevejens Elite-købmand**, Kongevejen 17, tlf. 5122 0282
- 16) **Legeplads**, ved sportspladsen, Kongevejen 46.
- 17) **Louisenlund**, Lynger 11. En tidligere herregård fra 1700 tallet udlejes, plads til 56 personer. Tlf. 3091 9014.
- 18) **Læge & sygeplejerske**, Kongevejen 48.
- 19) **Offentlige Toiletter**: På havnen, ved skolen, ved kirken (handicap), ved Endelavelejren og ved madpakkehuset.
- 20) **Endelave Museum**, Vesterby 1. 15 maj - 15. sept. Åbent i weekender kl. 13-15. I skoleferier dagligt åbent kl. 13-16. Udenfor åbningstid, henvendelse: tlf. 7568 9033 eller 2166 5299.
- 21) **Politi**, Vesterby 52, Sognefoged Jørgen Holm Pedersen, tlf. 7258 3699.
- 22) **Posthus**, Endelave Havn 1a. Åbent man., ons. og tors. kl. 10-11.30, tir. kl. 16.15-18, fre. kl. 10-12. Tlf. 2467 4212
- 23) **Kærhuset**, Vesterby 26. Ferie og weekendudlejning. Tlf. 4082 9399.
- 24) **Louise's Loppescafé og pensionat**, Kongevejen 27. Tlf. 2463 9833.
- 25) **Købmandsgården**, Kongevejen 10. Tlf. 7568 9004.
- 26) **Endelave fiet og Bed & breakfast**, Kongevejen 14. Tlf. 5155 6608
- 27) **Værelsesudlejning K53**, Kongevejen 53. Tlf. 2061 1717.
- 28) **Pilegården økologisk gårdsalg**, Vesterby 49.

Endelave Sommerudlejning v/Pia Briesemeister, tlf. 7152 5152.

Endelave

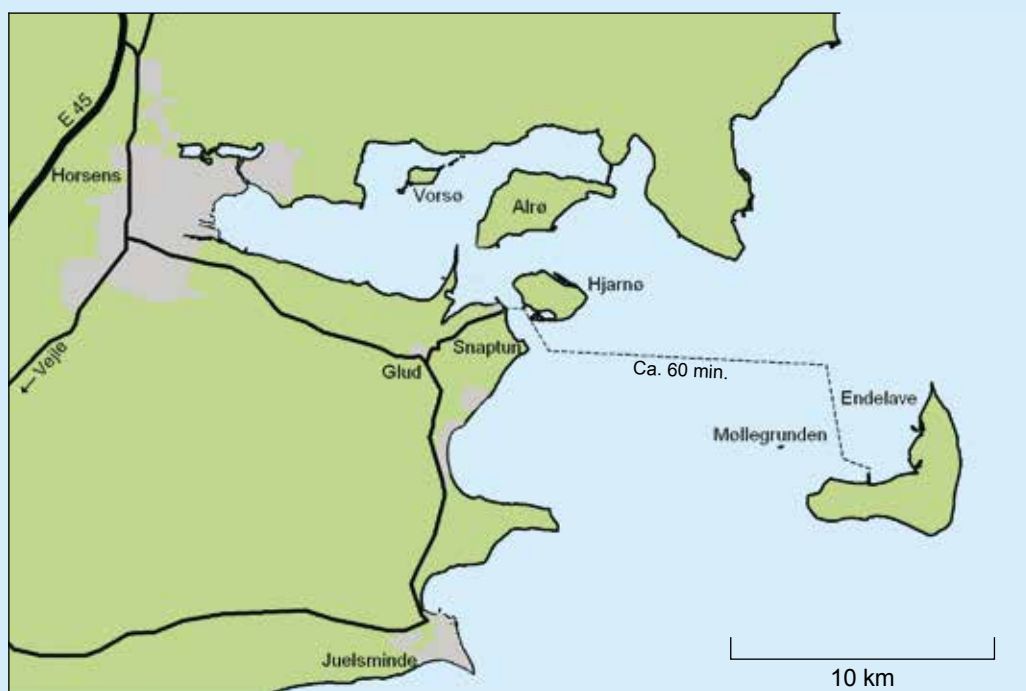
- en ø i Kattegat

HORSSENS KOMMUNE
TEKNIK OG MILJØ

Lidt om Endelave...

Endelave ligger i Kattegat ud for Horsens Fjord, knap 10 km fra fastlandet. Øen er 13,2 km² stor. Ca. 1/3 af øen er skøn natur med bl.a. gammel skov, heder og enge, mens resten er opdyrket. Befolkningen tæller ca. 175 fastboende. Størstedelen af bebyggelsen ligger i og omkring Endelave By, mens der er langt mellem huse og gårde på den øvrige del af øen. Dog findes et større sommerhusområde ved Lynger Hage på sydøstkysten. Endelave kan besøges på alle årstider, og øen byder på et væld af flotte vandre- og cykelture i en varieret og uberørt natur. Badevandskvaliteten omkring øen er høj, specielt omkring Øvre og ved Søndermølle.

Færgeforbindelse

Endelavefærgen sejler mellem Snaptun og Endelave By. Overfartstiden er ca. 60 min. Pladsreservering til personbiler og grupper bør foretages. <http://ferende.onlinebooking.dk/booking> Yderligere oplysninger og pladsbestilling: tlf. 3036 9175 åben mandag-fredag kl. 10-15.

Besøg Endelaves hjemmeside:
www.oen-endelave.dk

